ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

The Gleaner

Vol 21 (1997)

In Memoriam of Leandros Vranousis

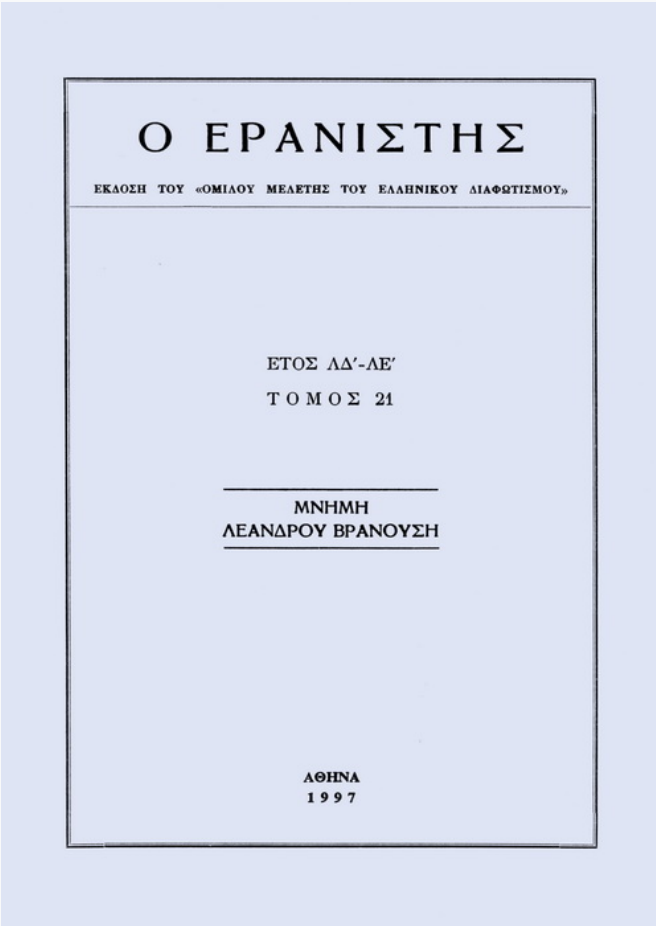

Ο ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ «ΟΜΙΛΟΥ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ»

ΕΤΟΣ ΛΔ'-ΛΕ'

ΤΟΜΟΣ 21

ΜΝΗΜΗ
ΛΕΑΝΔΡΟΥ ΒΡΑΝΟΥΣΗ

ΑΘΗΝΑ
1997

Ανέκδοτη επιστολή του Περδικάρη προς τον Άνθιμο Γαζή ή περί καλού και κακού τύπου και «κακορρίζικων» διορθωτών

Ελένη Σταμπουλίδου

doi: 10.12681/er.227

To cite this article:

Σταμπουλίδου Ε. (1997). Ανέκδοτη επιστολή του Περδικάρη προς τον Άνθιμο Γαζή ή περί καλού και κακού τύπου και «κακορρίζικων» διορθωτών. *The Gleaner*, *21*, 396–402. https://doi.org/10.12681/er.227

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 12/10/2024 11:28:56

ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΠΕΡΔΙΚΑΡΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΝΘΙΜΟ ΓΑΖΗ "Η ΠΕΡΙ ΚΑΛΟΥ ΚΑΙ ΚΑΚΟΥ ΤΥΠΟΥ ΚΑΙ "ΚΑΚΟΡΡΙΖΙΚΩΝ" ΔΙΟΡΘΩΤΩΝ

Ο *ΕΡΜΗΛΟΣ* ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΜΟΝΟ ΕΡΓΟ τοῦ Περδικάρη πού ἐκδόθηκε ὅσο ὁ ἴδιος ζοῦσε. Ὡστόσο, φαίνεται πὼς ὁ ποιητὴς συνάντησε πολλὲς δυσκολίες ἕως ὅτου δεῖ τὸ ἔργο του τυπωμένο. Τὸ ποίημα ἐκδόθηκε τὸ 1817, ἀλλὰ γράφτηκε πολὺ νωρίτερα, τὸ 1806.[1] Στὸ διάστημα πού μεσολάβησε μεταξὺ τῆς συγγραφῆς καὶ τῆς πολυπόθητης ἔκδοσης, τὴν ἐπιμέλεια τῆς ὁποίας ὁ ποιητὴς εἶχε ἀναθέσει στὸν Ἄνθιμο Γαζῆ, τὸ ἔργο λογοκρίθηκε ἀπὸ τὴν αὐστριακὴ ἀστυνομία. Σύμφωνα μὲ ἀπόφαση τῆς λογοκρισίας, τοῦ ἐπιτράπηκε ἡ ἔκδοση «χωρὶς νὰ δηλωθεῖ ὁ τόπος ἐκδόσεως». Ἡ βιβλιογραφία ἀναφέρει ὡς τόπο ἔκδοσης τοῦ *Ἑρμήλου* τόσο τὴ Βιέννη, ὅσο καὶ τὴ Λιψία, καθὼς καὶ τὴν Πέστη, ὡστόσο ὅλα δείχνουν ὅτι ὁ *Ἑρμῆλος* εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας στὴ Βιέννη. Πληροφορίες σχετικὲς μὲ τὶς ἐκδοτικὲς περιπέτειες τοῦ ἔργου μπορεῖ νὰ ἀντλήσει κανεὶς ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ Πολυχρόνη Ἐνεπεκίδη, *Συμβολαὶ εἰς τὴν μυστικὴν πνευματικὴν καὶ πολιτιστικὴν κίνησιν τῶν Ἑλλήνων τῆς Βιέννης πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως*, ὅπου ἐκτίθεται ἡ πορεία τῶν ἀποφάσεων τῆς λογοκριτικῆς ἐπιτροπῆς. Ἀνάμεσα στὰ ἔγγραφα τῆς ἀστυνομίας, ὁ Ἐνεπεκίδης παραθέτει καὶ μία ἐπιστολὴ τοῦ Περδικάρη πρὸς τὸν Ἄνθιμο Γαζῆ, μὲ ἡμερομηνία 22 Δεκεμβρίου 1815. Ἐκεῖ ὁ Περδικάρης μοιάζει ἀνήσυχος, ἐπειδὴ δὲν ἔλαβε ἀπάντηση σὲ μιὰ σημαντικὴ ἐπιστολή του:[2] «Πρὸ δύο περίπου μηνῶν ἀπέστειλα εἰς τὴν Βουδαπέστην τὸ ἔργον *Ἑρμῆλος* χωρὶς νὰ λάβω ὡστόσον ἀκόμη ἀπάντησιν, ἐὰν σᾶς ἐταχυδρομήθη ἀπ' ἐκεῖ εἰς τὴν Βιέννην ἢ ὄχι».

Βέβαιος ὁ Περδικάρης πὼς τὸ ἔργο του τελικῶς θὰ τυπωθεῖ, ἐκθέτει στὴ συνέχεια τῆς ἐπιστολῆς κάποιες ἐπιθυμίες του, σχετικὲς μὲ τὴν ἔκδοση, τὶς ὁποῖες προφανῶς εἶχε παραλείψει στὴν πρώτη, τὴ συνοδευτικὴ τοῦ χειρογράφου ἐπιστολή. Σύμφωνα μ' αὐτές, ἡ ἔκδοση πρέπει νὰ περιλαμβάνει τὴ γνωστοποίηση γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ *Νοητοῦ διακόσμου*[3] καὶ τὰ

1. Στὸ πλαίσιο τῆς διδακτορικῆς μου διατριβῆς, μὲ θέμα «Μιχαὴλ Περδικάρης, *Ἑρμῆλος ἢ Δημοκριθηράκλειτος*, κριτικὴ καὶ σχολιασμένη ἔκδοση», πού ἑτοιμάζω στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Ἀμβούργου, ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τοῦ Καθ. κ. Ἀθανασίου Καμπύλη, πιστοποίησα πρόσφατα ὅτι τὸ ἔργο γράφτηκε ἕνδεκα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἔκδοσή του.

2. Πολυχρόνης Ἐνεπεκίδης, *Συμβολαὶ εἰς τὴν μυστικὴν πνευματικὴν καὶ πολιτιστικὴν κίνησιν τῶν Ἑλλήνων τῆς Βιέννης πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως*, Akademie-Verlag Berlin 1960, σ. 70.

3. Πρόκειται γιὰ ἕνα ἀπὸ τὰ πολλὰ ἔργα τοῦ Περδικάρη πού δυστυχῶς ἔχουν χαθεῖ, ἢ τέλος πάντων δὲν ἔχουν ἔρθει ἀκόμη στὸ φῶς. Στὴν *Προδιοίκηση*, ὅπου ἀνακοινώθηκε τελικὰ ἡ «Εἴδησις διὰ τὴν προθύστερον ἔκδοσιν τοῦ Νοητοῦ διακόσμου»,

ὀνόματα τῶν συνδρομητῶν, ὅσους ὁ ἴδιος ὁ Περδικάρης ἐξασφάλισε, καθὼς καὶ αὐτῶν ποὺ ἐνδεχομένως θὰ ἐξασφαλίσει ὁ Γαζῆς «διὰ τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ». Ὁ ποιητὴς τονίζει ἐπίσης ὅτι ἡ ἔκδοση πρέπει νὰ γίνει «δι' ὡραίων στοιχείων εἰς σχῆμα ὄγδοον».

Τὰ «ὡραῖα στοιχεῖα», καὶ ἡ ἄψογη ἔκδοση ποὺ ἀπαιτεῖ, πιστεύει ὁ Περδικάρης ὅτι μποροῦν νὰ ἐξασφαλιστοῦν σὲ δύο πόλεις: εἴτε στὴ Βιέννη, εἴτε στὴ Λιψία· σίγουρα πάντως ὄχι στὴν Πέστη. Τὴν ἄποψη αὐτὴ ἐκθέτει ὁ ποιητὴς σὲ μία ἄλλη ἐπιστολή, ποὺ προηγεῖται χρονικά, καὶ τῆς ὁποίας τὴν ὕπαρξη ἤδη ἐμαντεύσαμε: πρόκειται γι' αὐτὴν ποὺ συνόδευσε τὸ χειρόγραφο τοῦ *Ἑρμήλου*, ὅταν ὁ ποιητὴς τὸ ἔστειλε στὸν Ἄνθιμο Γαζῆ, στὶς 8 Ὀκτωβρίου 1815, δύο περίπου μῆνες πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ τῆς 22 Δεκεμβρίου. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ βρίσκεται σήμερα στὴ Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη Κοζάνης, καὶ φυλάσσεται στὸ ἀρχεῖο Σακελλαρίου. Τὴ δημοσιεύω ἐδῶ, μὲ ἐλάχιστες ἐπεμβάσεις, ὅσες ἦταν ἀπαραίτητες γιὰ τὴν ὀρθογραφικὴ ἐξομάλυνση.[4]

[Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη Κοζάνης, Ἀρχεῖο Σακελλαρίου, χάρτινος κώδικας, διαστάσεις 0,18 × 0,24, πυκνὲς ὑδάτινες γραμμές, ὑδατόσημο ποὺ παριστάνει τὰ ἀρχικὰ D C]

Πανοσιολογιώτατε καὶ σεβασμιώτατέ μοι ἅγιε ἀρχιμανδρίτα
Τὴν σεβασμιωτάτην μοι πανοσιολογιότητά Σου πανευλαβῶς προσκυνῶ.

Μετὰ τὴν εὐλαβητικήν μου προσκύνησιν κ' ἐρώτησιν τῆς ἐφετωτάτης μοι ἀγαθῆς ὑγείας Σου Σ' εἰδοποιῶ, ὅτι ἐγὼ μὲν ἐμποδίσθην ἀπὸ τὰ καιρικὰ περιστατικά, καὶ δὲν ἐδυνήθην νὰ ἔλθω εἰς τὰ αὐτόθι, ὡς ἐπόθουν καὶ ἤλπιζα. ἀλλ' ὁ ἐντιμότατος Κύριος Ἰωάννης Ἀγόρα ἐλθὼν εἰς Κοζάνην ἔλαβε τὴν καλωσύνη νὰ καταβάλει εὐθὺς μόνος τὰ ἔξοδα εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Δυστυχοῦς μου Ἑρμήλου, τὸν ὁποῖον καὶ στέλλει μὲ τὰ φορτώματά του εἰς Πέστιαν τῆς Οὐγκαρίας πρὸς τὸν ἐντιμότατον Κύριον Ἀλέξανδρον Δορμούση. Τὸν ἐσύστησα κ' ἐγὼ εἰς τὴν φιλογένειάν του καὶ τὴν καλοκἀγαθίαν του, καὶ τὸν ἔγραψα ὅτι νὰ μὴ γελασθῇ καὶ τὸν ἐκδώσῃ εἰς Πέστιαν ὅπου εἶναι καὶ ὁ τύπος ὄχι τόσον καλός, καὶ οἱ διορθωταὶ κακορρίζικοι, ἀλλὰ νὰ τὸν ἐξαποστείλῃ αὐτόσι εἰς Βιέννην πρὸς τὴν πανοσιολογιότητά Σου. Ἡ Πανοσιολογιότης Σου βέβαια ἐσύναξες ἕως τοῦ νῦν καὶ συνδρομητάς, ἔχεις καὶ εἰς τὴν τυπογραφίαν χαρακτῆρας ἀξιολόγους καὶ διορθωτὰς ἀκριβεῖς, καὶ ὡς μέλος τῆς τσενσούρας ἐμπορεῖς νὰ κρίνῃς, ἂν ἦναι

δηλώνει ὁ ποιητὴς πὼς ἐπιθυμία του ἦταν νὰ προηγηθεῖ ἡ ἔκδοση τοῦ *Νοητοῦ διακόσμου* τῆς ἔκδοσης τοῦ *Ἑρμήλου*. Τὸ πρῶτο ἦταν ἔργο γραμμένο «διδασκαλικῶς καὶ ἀποδεικτικῶς», καὶ θὰ μποροῦσε νὰ χρησιμεύσει ὡς εἰσαγωγὴ στὸ δεύτερο, ποὺ ἦταν γραμμένο «ποιητικῶς καὶ ἀστείως», ἐνῶ κοινὸς ἦταν ὁ σκοπός τους: ἡ καταγγελία τῆς «παρούσης τοῦ αἰῶνος καταστάσεως»· βλ. *Προδιοίκησις εἰς τὸν Ἑρμῆλον*, 1817, σ. 136.

4. Θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ τὸν κ. Β. Π. Καραγιάννη, διευθυντὴ τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης, ποὺ μοῦ ἐπέτρεψε νὰ κάνω ἀντίγραφο τῆς ἐπιστολῆς.

τρόπος νὰ τυπωθῇ εἰς Βιέννην τὸ ποίημα ἢ πρέπει νὰ σταλθῇ εἰς τὴν Λειψίαν, καὶ ἂν συμφέρῃ νὰ ἐκδοθοῦν δύω χιλιάδες σώματα, ἢ καὶ τρεῖς, καὶ ὡς φιλογενὴς καὶ ὡς φιλοπερδικάρις θέλει στοχασθῇς, ὡς δὲν ἀμφιβάλλω, τὸ συμφερώτερον. Ἰδοὺ λοιπὸν εἰδοποιῶ καὶ τὴν πανοσιολογιότητά Σου περὶ τούτων, νὰ μὴ χάνωμεν τὸν καιρόν, ἀλλὰ νὰ ἐκδοθῇ μίαν ὥραν προτήτερα. Ταῦτα μὲν πρὸς τὸ παρὸν πανευλαβῶς, μένω δὲ διὰ βίου

8 Ὀκτωβρίου 1815 Ἐκ Κοζάνης

τῆς σεβασμιοτάτης μοι πανοσιολογιότητός Σου

φίλος εἰλικρινὴς
Μ. ὁ Περδικάρις.

στὸ ὀπισθόφυλλο σημειώνεται:

Τῷ πανοσιολογιοτάτῳ καὶ σεβασμιωτάτῳ μοι ἀρχιμανδρίτῃ Κυρίῳ Ἀνθίμῳ Γαζῇ, εὐλαβῶς.
Εἰς *Β ι έ ν ν η ν*

Ἡ παρούσα ἐπιστολὴ καταφέρνει, μέσα σὲ εἴκοσι ἀράδες, νὰ μᾶς δώσει πολλὲς καὶ χρησιμότατες πληροφορίες. Ὅμως ἂς πάρουμε τὰ πράγματα ἀπ' τὴν ἀρχή. Ὁ Περδικάρης δηλώνει ὅτι τὰ καιρικὰ περιστατικὰ δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ ταξιδέψει ὁ ἴδιος στὴ Βιέννη, προκειμένου νὰ ἐπιμεληθεῖ προσωπικῶς τὴν ἔκδοση τοῦ *Ἑρμήλου* του. Τὴ φροντίδα τοῦ ἔργου, οἰκονομικὴ καὶ ὄχι μόνο, ἀνέλαβε ὁ Ἰωάννης Ἀγόρα. Ἡ οἰκογένεια Ἀγόρα ἦταν παλιὰ οἰκογένεια τῆς Κοζάνης, καὶ μέλη της διέπρεψαν ὡς μεγαλέμποροι στὴν Πέστη. Στὸν κατάλογο τῶν συνδρομητῶν τοῦ *Ἑρμήλου* τονίζεται ὅτι οἱ αὐτάδελφοι Ἀγόρα «προεκατέβαλον τὰ τοῦ Τύπου ἔξοδα».[5] Νὰ ἦταν ἄραγε αὐτὸς ὁ Ἀγόρα ὁ φίλος ποὺ «μετὰ πόθου πολλοῦ» εἶχε ἤδη στὰ 1811 ζητήσει ἀπὸ τὸν Περδικάρη νὰ ἀναλάβει τὴν ἔκδοση τοῦ *Ἑρμήλου*; Σὲ ἕνα ἄλλο ἔργο του, ποὺ ὅπως ξέρουμε δὲν κατάφερε νὰ τὸ ἐκδώσει ὅσο ζοῦσε, τὸν *Ρήγα*, ὁ ποιητὴς σημειώνει:[6] «Ἐγὼ τότε ἤμην ἕτοιμος ν' ἀντιγράψω τὸν πρῶτον τόμον τοῦ *Ἑρμήλου*, νὰ τὸν ἐγχειρίσω εἰς τὸν φίλον, ὁ ὁποῖος μετὰ πόθου πολλοῦ μ' εἶχε τον ζητήσει νὰ τὸν ἐκδώσῃ».

Ἡ ὑπόθεση μοιάζει πιθανή, ἀφοῦ φαίνεται πὼς ὁ Ἀγόρα ἐνδιαφερόταν ζωηρὰ γιὰ τὸν *Ἑρμῆλο*. Ὡστόσο, διάφορες ἀντιξοότητες φαίνεται πὼς δὲν ἐπέτρεψαν τότε τὴν ἔκδοση τοῦ ἔργου. Τὸ ἄλλο πρόσωπο γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο τῆς ἐπιστολῆς εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος

5. Βλ. «Κατάλογος συνδρομητῶν τῶν Φιλοκαλῶν καὶ φιλομουσῶν Συνδρομητῶν τῆς τοῦ Ἑρμήλου ἐκδόσεως», στό: *Προδιοίκησις εἰς τὸν Ἑρμῆλον ἢ Δημοκριθηράκλειτον*, 1817, σ. 173.

6. Βλ. Λ. Βρανούσης, «Ρήγας ἢ Κατὰ Ψευδοφιλελλήνων. Ἀνέκδοτον ἔργον τοῦ Μιχαὴλ Περδικάρη (1811)», *Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου* 11 (1961). Ὁ τόμος τῆς Ἐπετηρίδας κυκλοφόρησε τὸ 1997.

Δορμούση. Στὸν Κατάλογο συνδρομητῶν[7] ἀναφέρεται: «Ὁ Ἐντιμότατος Κύριος Ἀλέξ. Δορμούση οἱ ἐκ Τορνάβου τῆς Θετταλίας». Στὸν Δορμούση αὐτὸν ἔδωσε ὁ Περδικάρης ὁδηγίες ποὺ θὰ ἐξασφάλιζαν τὴν ἄρτια ἔκδοση τοῦ ἔργου του. Ὁ Ἀλ. Δορμούση δὲν «πρέπει νὰ γελασθῇ» καὶ νὰ κάνει τὸ μοιραῖο λάθος νὰ ἐκδώσει τὸν πολύτιμο *Ἑρμῆλο* στὴν Πέστη, σὲ μιὰ πόλη δηλαδὴ ὅπου «ὁ Τύπος εἶναι ὄχι τόσον καλὸς καὶ οἱ διορθωταὶ κακορρίζικοι». Ἐπιθυμία τοῦ Περδικάρη εἶναι νὰ ἐκδοθεῖ τὸ ἔργο στὴ Βιέννη, καὶ σὲ περίπτωση ποὺ αὐτὸ δὲν καταστεῖ δυνατό, θεωρεῖ πὼς καὶ ἡ Λιψία εἶναι κατάλληλη νὰ περιβάλει τὸν *Ἑρμῆλο* μὲ τὸν πρέποντα σεβασμό. Γιατί ἄραγε ὁ Περδικάρης ἀπορρίπτει τὴν Πέστη; γιατί ἀπ' τὴν ἄλλη βάζει στὴν πρώτη θέση προτεραιότητας τὴ Βιέννη, καὶ στὴ δεύτερη τὴ Λιψία;

Στὴν Πέστη λειτουργοῦσε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὸ τυπογραφεῖο Trattner καὶ Karolyi, ποὺ σὲ πολλὲς ἐκδόσεις ὀνομάζεται «Ἑλληνικὸν Τυπογραφεῖον». Στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ἰωσήφου Λέττνερ τῆς Πέστας θὰ τυπώσει στὰ 1787 ὁ Γεώργιος Ἰωάννου Ζαβίρας τὸ ἔργο του *Ἰατρικαὶ Παραινέσεις*.[8] Γενικότερα, στὶς ἐνδείξεις τῶν ἐκδόσεων τῶν ἑλληνικῶν ἐντύπων ποὺ βλέπουν τὸ φῶς στὴν Οὐγγαρία σημειώνονται ξένα καὶ ὄχι ἑλληνικὰ ὀνόματα. Ἀνῆκαν σὲ Οὔγγρους καὶ ἴσως ἐξαιτίας αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ὁ Περδικάρης ἀμφισβητεῖ τὴν ἀξία τῶν ἐκδόσεων αὐτῶν. Οἱ διορθωτὲς πάλι ἴσως εἶναι «κακορρίζικοι» γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο: ἦσαν ξένοι. Ὁ Πατρινέλης σημειώνει σχετικά:[9] «Ἀπὸ τὰ πολὺ πρώιμα χρόνια τῆς ἑλληνικῆς τυπογραφίας ὅλοι σχεδὸν οἱ ἐκδότες ἀπασχολοῦσαν λόγιους Ἕλληνες ὡς διορθωτὲς καὶ γενικότερα ὡς ἐπιμελητὲς τῶν ἐκδόσεών τους». Ὁ ἴδιος θεωρεῖ πὼς μία αἰτία παρεισφρήσεως τυπογραφικῶν λαθῶν ἦταν τὸ γεγονὸς πὼς συχνὰ οἱ στοιχειοθέτες δὲν ἦταν Ἕλληνες. Ὁ Καισάριος Δαπόντες θὰ γράψει καὶ αὐτὸς γιὰ κακορρίζικους διορθωτές:

Εἶναι δὲ πάλιν μερικοί, ὅπου τὰ διορθώνουν
τάχατες, ὅμως τὰ χαλοῦν αὐτὰ καὶ τὰ τυφλώνουν.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς δὲν μοιάζει καθόλου εὐχαριστημένος μὲ τὸν διορθωτὴ τοῦ ἔργου του *Φιλοθέου Πάρεργα*:[10] «Τὰ Πάρεργα ὁ παπᾶς τὰ ἐτύπωσε παρέργως. Περισσότερα εἶναι τὰ λάθη, παρὰ αἱ λέξεις τοῦ συγγράμματος. Τί νὰ κάμω; παπᾶς εἶναι, ὁ Θεὸς ἂς τὸν συγχωρήσῃ».

Ὁ παπὰς ποὺ τύπωσε παρέργως δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Ἄνθιμο Γαζῆ, ὁ ὁποῖος στὰ 1800 ἐπιμελήθηκε τὴν ἔκδοση τῶν *Παρέργων* στὴ Βιέννη. Δὲν ξέρουμε ποῦ ἀρχίζει καὶ ποῦ τελειώνει τὸ δίκιο τοῦ Κωνσταντᾶ στὴν καταγγελία του αὐτή· σίγουρα πάντως ὁ Περδικάρης δὲν θὰ συμ-

7. Βλ. «Κατάλογος συνδρομητῶν...», *ὅ.π.*, σ. 172.

8. Βλ. E. Legrand, *Bibliographie Hellénique*, XIIIe s., 2, σ. 474.

9. Χρ. Πατρινέλης, *Τὸ ἑλληνικὸ βιβλίο κατὰ τὴν Τουρκοκρατία (1476-1821), Περιλήψεις μαθημάτων*, Θεσσαλονίκη 1989.

10. Βλ. Χρ. Πατρινέλης, *Τὸ ἑλληνικὸ βιβλίο...*, ὅ.π.

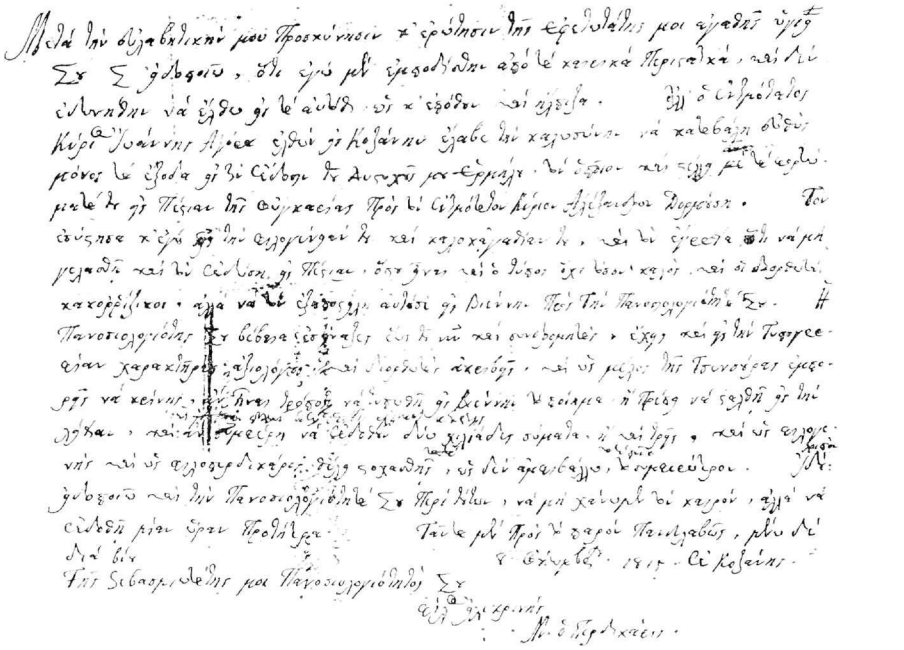

Ἐπιστολὴ τοῦ Μιχαὴλ Περδικάρη πρὸς τὸν Ἄνθιμο Γαζῆ.
Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη Κοζάνης, Ἀρχεῖο Σακελλαρίου.

φωνοῦσε καθόλου. Γι' αὐτὸν ὁ Γαζῆς ἔχει «καὶ εἰς τὴν τυπογραφίαν χαρακτῆρας ἀξιολόγους καὶ διορθωτὰς ἀκριβεῖς», ἐνῶ ἡ Βιέννη εἶναι ἡ πόλη ὅπου εὔχεται νὰ δεῖ τὸ ἔργο του τυπωμένο.

Πράγματι, κατὰ κοινὴ παραδοχή, ἡ πόλη ποὺ θὰ ἀποβεῖ κορυφαῖο ἐκδοτικὸ κέντρο γιὰ τὰ ἑλληνικὰ ἔντυπα εἶναι ἡ Βιέννη. Ἡ ἀκμὴ τῆς ἑλληνικῆς τυπογραφίας στὴ Βιέννη συμπίπτει μὲ τὴν ἀκμὴ τῶν ἐκεῖ ἑλληνικῶν κοινοτήτων. Τὰ τυπογραφεῖα τῶν ἀδελφῶν Μαρκίδων Πούλιου, τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Γεωργίου Βεντότη, ἀλλὰ καὶ αὐστριακοὶ ἐκδοτικοὶ οἶκοι, ὅπως τοῦ Baumeister, πραγματοποιοῦν προσεγμένες ἐκδόσεις ἑλληνικῶν κειμένων. Ἐκεῖ ἐκδίδονταν πέντε ἑλληνικὲς ἐφημερίδες καὶ περιοδικά:

Ἐφημερίς, *Ἑρμῆς ὁ Λόγιος*, *Εἰδήσεις διὰ τὰ Ἀνατολικὰ μέρη*, *Ἑλληνικὸς Τηλέγραφος* καὶ *Καλλιόπη*. Οἱ περισσότεροι στοιχειοθέτες καὶ διορθωτὲς εἶναι Ἕλληνες καὶ οἱ ἐκδόσεις ἔχουν ἐλάχιστα λάθη. Στὴ Βιέννη θὰ τυπώσει ὁ Ρήγας τὰ ἔργα του, καὶ μάλιστα τὴ *Μεγάλη Χάρτα τῆς Ἑλλάδος* στὰ 1797, ποὺ ὁ Βρανούσης θὰ τὴν χαρακτηρίσει «ἄθλο ἐκδοτικό».[11] Στὴ Βιέννη προτιμᾶ λοιπὸν ὁ Περδικάρης νὰ ἐκδοθεῖ τὸ ἔργο του, ξέρει ὅμως ὅτι ἐκεῖ δρᾶ ἡ λογοκρισία, καὶ ἴσως δὲν «εἶναι τρόπος» νὰ ἐκδοθεῖ ἐκεῖ τὸ ποίημα. Παρακαλεῖ τὸν Γαζῆ «ὡς μέλος τῆς τσενσούρας» νὰ τὸ κρίνει αὐτό. Ὁ Γαζῆς δὲν ἀνῆκε βεβαίως ποτὲ στὴν ἐπιτροπὴ λογοκρισίας τῆς Βιέννης, καὶ δὲν εἶναι εὔκολο νὰ καταλάβει κανεὶς τί ἀκριβῶς ἐννοεῖ στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Περδικάρης. Παίρνει μήπως ἀφορμὴ ἀπὸ τὶς θερμὲς σχέσεις ποὺ διατηροῦσε ὁ ἐκδότης τοῦ *Λόγιου Ἑρμῆ* μὲ τὸν Κόπιταρ, ἐπίσημο λογοκριτὴ τοῦ αὐστριακοῦ κράτους; Ὁ ἴδιος ὁ Γαζῆς εἶχε ἐξασφαλίσει τὴν ἄδεια κυκλοφορίας τοῦ περιοδικοῦ καὶ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Κόπιταρ.[12] Ὡστόσο, ὁ φιλέλληνας λογοκριτὴς δὲν μπόρεσε νὰ ἐμποδίσει τοὺς πράκτορες τῆς ἀνώτατης διεύθυνσης τῆς αὐστριακῆς ἀστυνομίας, ποὺ παρακολουθοῦσαν τὸν Γαζῆ, καθὼς καὶ τὴν κίνηση καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ περιοδικοῦ.[13] Ὁτιδήποτε καὶ ἂν ἔχει στὸ μυαλό του ὁ Περδικάρης μὲ τὴ φράση «ὡς μέλους τῆς τσενσούρας», εἶναι βέβαιος ὅτι ὁ Γαζῆς μπορεῖ νὰ ἀποφασίσει ἂν τὸ ἔργο εἶναι δυνατὸν νὰ ἐγκριθεῖ ἀπὸ τὴν τσενσούρα ἢ ὄχι.

Σ' αὐτὴν τὴ δεύτερη περίπτωση, ὁ ποιητὴς ἐπιθυμεῖ νὰ ἐκδοθεῖ ὁ *Ἑρμῆλος* του στὴ Λιψία. Ἡ δεύτερη ἐπιλογὴ τοῦ Περδικάρη εἶναι πραγματικὰ εὔστοχη. Ἡ Λιψία ἀναδείχτηκε κατὰ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 18ου αἰώνα σημαντικὸ κέντρο ἐκδόσεων ἑλληνικῶν βιβλίων. Ἐκεῖ θὰ ἐκδοθεῖ ἡ *Λογικὴ* τοῦ Βούλγαρη, ἐκεῖ τὰ *Στοιχεῖα Φυσικῆς* τοῦ Νικ. Θεοτόκη, καὶ μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἄλλα ἑλληνικὰ κείμενα. Ἐκεῖ ἐπικρατοῦν πολὺ καλὲς συνθῆκες γιὰ ὅσους ἐπιζητοῦν νὰ ἀποφύγουν τὴ λογοκρισία, ἀφοῦ εἰδικοὶ προστατευτικοὶ νόμοι δημιουργοῦν μία ἀτμόσφαιρα ἐλευθεροτυπίας. Ὁ Σκιαδᾶς σημειώνει σχετικά:[14] «Ἡ ἔλλειψη τῆς λογοκρισίας προσανατόλισε ἀπὸ πολὺ νωρὶς τοὺς διανοούμενους κάθε ἐθνικότητας πρὸς τὴν Λειψία. Οἱ ἕλληνες διανοούμενοι μάλιστα, ποὺ εἶχαν γίνει κιόλας ὁ στόχος ὅλων τῶν κρατούντων, ἀνήκουν σὲ τούτη τὴν μεγάλη στρατιὰ τῶν φυγάδων γιὰ καλύτερες ἐκδοτικὲς συνθῆκες». Ὡστόσο, ὅπως καὶ στὴν περίπτωση τῆς Πέστης, σημειώνονται μόνο ξένα ὀνόματα τυπογράφων καὶ ἐκδοτῶν στὴ βιβλιογραφία τῆς Λιψίας. Μήπως γι' αὐτὸ ὁ Περδικάρης βάζει τὴ γερμανικὴ πόλη στὴ δεύτερη θέση ἐπιλογῆς;

---

11. Βλ. Λ. Βρανούσης, *Ρήγας*, Βασικὴ Βιβλιοθήκη 9, Ἀθήνα 1957, σ. 49.

12. Βλ. σχετικά: Πολ. Ἐνεπεκίδης, *Κοραῆς, Κούμας, Κάλβος*, Ἀθήνα 1967, στὸ κεφ. «Ὁ Κόπιταρ καὶ οἱ Ἕλληνες», σ. 166.

13. Βλ. σχετικά: Πολ. Ἐνεπεκίδης, *Συμβολαί*..., ὅ.π., ὅπου ἕνα κεφάλαιο ἀφιερώνεται στὸν Ἄνθιμο Γαζῆ.

14. Νίκος Σκιαδᾶς, *Χρονικὸ τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας*, Τόμος Πρῶτος 1476-1828, Ἀθήνα 1976, σ. 158.

Στὴ Βιέννη ἢ στὴ Λιψία, ἐκεῖνο ποὺ προέχει εἶναι νὰ ἐκδοθεῖ ὁ *Ἑρμῆλος* «μιὰν ὥραν προτύτερα». Ὁ Περδικάρης εἶναι σίγουρος πὼς ὁ Γαζῆς εἶναι ὄχι μόνο «φιλογενής», ἀλλὰ καὶ «φιλοπερδικάρης» καὶ ἔτσι θὰ ἀποφασίσει «τὸ συμφερώτερον» καὶ θὰ φροντίσει νὰ ἐκδοθοῦν «δύω χιλιάδες σώματα, ἢ καὶ τρεῖς». Ἂν σκεφτεῖ κανεὶς ὅτι τὸ μέσο tirage τῶν ἐκδόσεων τῆς ἐποχῆς γιὰ τὴν ὁποία μιλᾶμε εἶναι περίπου 2.000 καὶ λίγο παραπάνω, ὁ Περδικάρης φαίνεται πὼς δὲν ζητάει μὲν παράλογα πράγματα, παρουσιάζεται ὅμως ἀρκετὰ αἰσιόδοξος καὶ σίγουρος γιὰ τὴν ἀξία τοῦ ἔργου του.

Εἴδαμε λοιπὸν τὶς ἐπιθυμίες τοῦ Περδικάρη σχετικὰ μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ *Ἑρμήλου*· ὡς ποιὸ σημεῖο ἄραγε ἐπαληθεύτηκαν οἱ ἐπιθυμίες αὐτές; Κατ' ἀρχήν, ποῦ ἐκδόθηκε τελικῶς τὸ ἔργο; Ὅπως σημείωσα καὶ στὴν ἀρχὴ αὐτοῦ τοῦ σημειώματος, ὅλες οἱ ἐνδείξεις ὑποδεικνύουν ὡς τόπο ἔκδοσης τὴ Βιέννη —πιθανὸν στὸ τυπογραφεῖο τοῦ «Σνεῖρερ»— καὶ δικαιώνουν τὶς προσδοκίες τοῦ ποιητῆ. Ἡ ἔκδοση πραγματοποιήθηκε τὸ 1817, δηλαδὴ τουλάχιστον ἑνάμιση χρόνο ἀφότου γράφτηκε ἡ ἐπιστολὴ ποὺ μελετᾶμε.[15] Δὲν ἔγινε δηλαδὴ «μιὰν ὥρα προτύτερα», ἀλλὰ βεβαίως γνωρίζουμε πὼς βασικὴ αἰτία γιὰ τὴν ὅποια καθυστέρηση εἶναι οἱ ἐργασίες τῆς λογοκριτικῆς ἐπιτροπῆς. Ἀπὸ τοὺς συνδρομητὲς παραγγέλθηκαν 1115 ἀντίτυπα, ὄχι ὅσα ἤλπιζε ὁ Περδικάρης, ἀλλὰ πάντως ἀρκετά. Τέλος, ἂν πρέπει νὰ ἀναφέρουμε τὶς συμπληρωματικὲς ἐπιθυμίες τῆς δεύτερης ἐπιστολῆς, ἡ ἔκδοση ἔγινε «εἰς σχῆμα ὄγδοον», ἀλλὰ καὶ «δι' ὡραίων στοιχείων». Τὰ τυπογραφικὰ λάθη δὲν λείπουν, ὅμως σίγουρα δὲν εἶναι περισσότερα ἀπὸ τὶς λέξεις τοῦ συγγράμματος, γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸ παράπονο τοῦ Κωνσταντᾶ σχετικὰ μὲ τὸ δικό του ἔργο. Δὲν ξέρω πόσο εὐχαριστημένος ἔμεινε ὁ Περδικάρης μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ *Ἑρμήλου* του. Ἴσως ἡ ἀπάντηση νὰ βρίσκεται σὲ κάποια ἄλλη ἐπιστολή του, ποὺ περιμένει κρυμμένη σὲ κάποιο ἀρχεῖο τὴ σειρά της νὰ ἔρθει στὸ φῶς.

ΕΛΕΝΗ ΣΤΑΜΠΟΥΛΙΔΟΥ

ΑΠΟΠΕΙΡΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΩΝ ΤΟΥ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ THOMAS HOPE *ANASTASIUS*

ΜΙΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΕΣ ἐκδοτικὲς ἐπιτυχίες τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰώνα στὴν Ἀγγλία ὑπῆρξε τὸ μυθιστόρημα *Anastasius, or, Memoirs of a Greek; written at the close of the eighteenth century*, ποὺ κυκλοφόρησε ἀρχικὰ ἀνώνυμα τὸ 1819 σὲ δύο διαφορετικὰ σχήματα. Ἡ ἐπιτυχία του ἦταν ἄμεση καὶ ἐντυπωσιακή. Τὸ μυστήριο γύρω ἀπὸ τὸν

15. Δὲν γνωρίζουμε, γιὰ τὴν ὥρα, τὸ μήνα ἔκδοσης, γι' αὐτὸ δὲν μποροῦμε νὰ προσδιορίσουμε ἀκριβέστερα πόσο καθυστέρησε ἡ ἔκδοση.